

Henri Qızüzümünün (*Parthenocissus henryana* (Hemsl., Dills Et Gilg.) Abşeronda İntroduksiyası Və Bioekoloji Xüsusiyyətlərinin Öyrənilməsi

A.D. Mehraliyev

AMEA Mərkəzi Nəbatat Bağ, Badamdar şossesi, 40, Bakı AZ 1004, Azərbaycan

Məqalədə Qızüzümü cinsinin dekorativ bağlıqda çox az tətbiq olunan növlərindən biri olan Henri Qızüzümünün Abşeron şəraitində bioekoloji xüsusiyyətləri, becərilmə aqroteknikası və landşaft dizaynında istifadəsi qaydaları tədqiq olunur.

Açar sözlər: *Parthenocissus henryana*, bioekoloji xüsusiyyət, introduksiya, fenologiya

GİRİŞ

Henri Qızüzümü Lian qrupu bitkilərinə aid olub, bığcıqları vasitəsilə hər hansı dayağa dırmaşmaqla böyüyüb inkişaf edir (Mehraliyev, 2007). Üzümkimilər (*Vitacea* L.) fəsiləsinin qızüzümü (*Parthenocissus* Planch.) cinsinə aiddir (Черепанов, 1995).

Bitki təbii halda Mərkəzi Çində yayılmış, XIX əsrin sonlarında Avropa ölkələrinə gətirilmişdir (Осипова, 1989). 2010-cu ildən isə Azərbaycanda (Abşeronda) becərilməyə başlanmışdır. 2012-ci ildə tərəfimizdən Mərkəzi Nəbatat Bağında introduksiya edilərək, üzərində geniş tədqiqat işləri aparılır.

Güclü böyüyən bitkidir. Bir vegetasiya müddəti 2 m-ə qədər uzana bilir (Şəkil). Abşeron şəraitində 15 m-ə qədər uzandığı tərəfimizdən müşahidə edilmişdir. Abşeronun açıq şəraitində qışı normal keçirərək, çiçəkləyib meyvə əmələ gətirir. Işıq və istilik sevəndir. Qızmar günəş şüaları altında yarpaqlarında yanıqlar əmələ gəlmir. Torpaq rütubətinə və qidasına tələbkardır.

Tədqiqat illərində hər hansı xəstəliktörədicinin və ziyanvericinin Henri Qızüzümünə ziyan vurmaması tərəfimizdən qeydə alınmamışdır.

MATERIAL VƏ METODLAR

Henri Qızüzümü Abşeronda becərilən ən yeni növlərdən biri olmaqla, bitki həvəskar bağbanlar tərəfindən 2010-cu ildə İtaliyadan gətirilmişdir. 2012-ci ildən növdən 20 ədəd qələm (vegetativ çoxaldılma üçün) əldə olunmuş və Mərkəzi Nəbatat Bağında əkilərək, tədqiqat işlərinə başlanmışdır. Fenoloji müşahidələr Abşeronun ayrı-ayrı yerlərində yaşlı bitkilər üzərində həyata keçirilmişdir.

Bitkinin növünün dəqiqləşdirilməsində kompyuter texnologiyalarının ən müasir imkanlarından və S.K.Çerepanovun (1995) kitabından istifadə olunmuşdur.

Abşeron şəraitində fenologiyanın tədqiqində Rusiya Baş Nəbatat Bağının əməkdaşlarının hazırladıqları metodikaya (Александрова и др., 1975), bitkilərin böyümə dinamikasının tədqiqində A.A.Molcanovun və V.V.Smironovun (1967), vegetativ çoxaldılda isə T.V.Xromovanın metodikasına istinad edilmişdir (1980).

NƏTİCƏLƏR VƏ ONLARIN MÜZAKİRƏSİ

Qələmlər tam yetişmiş, oduncaqlaşmış bir yaşlı zoğlardan tədarük olunmuş və əvvəlcədən xüsusi hazırlanmış substrata əkilmişdir.

Qələmlərin xarakteristikası və substratın tərkibi 1 saylı cədvəldə verilir.

Vegetativ çoxaltmada məqsədimiz Mərkəzi Nəbatat Bağında Henri Qızüzümünün fərd sayının artırılması olduğundan, biz yalnız 2 variantdan istifadə etdik. Belə ki, qələmləri iki müxtəlif vaxtda – payızda (15.XI.2012) və yazda (25.III.2013) əkdik. Cədvəl 1-dən göründüyü kimi, bütün göstəricilərin eyni olmasına baxmayaraq, payızda ana bitkidən kəsilən kimi əkilmiş qələmlərdə bitiş faizi daha yüksək olmuşdur (80%). Qış aylarını steril qumla basdırılıb saxlanılmaqla, yazda əkilmiş qələmlərdə isə bitiş faizi nisbətən aşağı (50%) olmuşdur. İntroduksiya olunmuş digər ağac və kol bitki növlərində də vegetativ çoxaldılda əldə etdiyimiz nəticələri müqayisəli şəkildə müzakirə etdikdə məlum olur ki, Abşeron şəraitində açıq qruntda qələmlərlə çoxaldılda ən münasib vaxt noyabr ayının ikinci yarısıdır (Mehraliyev, 2006, 2007).

Tədqiqatın davamı olaraq bitmiş (tutmuş) qələmlər 2014-cü ilin mart ayının sonlarında daimi yerlərinə köçürülmüş, burada 1 m x 1 m sxemi ilə əkilmiş və dayaqla təmin edilmişdir. Tədqiqatın nəticələri 2 saylı cədvəldə verilir.

Şəkil. *Parthenocissus henryana* (Hemsl., Dills et Gilg.)

Cədvəl 1. *P. henryana* növünün oduncaqlaşmış qələmlərlə çoxaldılması

Substratın tərkibi	Qələmlərin xarakteristikası					qələmlərin kəsim vaxtı	qələmlərin əkin vaxtı	qələmlərin sayı	tumurecülərin (gözlərin) oyanma vaxtı	Bitmiş (tutmuş) qələmlər	
	yaşı	uzunluğu (sm)	diametri (sm)	tumurecülərin (gözlərin) sayı	buğumarası məsafə (sm)					sayı	%-lə
Şirəli qum+yerli yarpaq çürüntüsü + yüngül bağ torpağı (1:0.5:0.5)	1	15-18	0.5-1.0	2-3	12-15	15.XI.2012	15.XI.2012	10	10.IV.2013	8	80
	1	15-18	0.5-1.0	2-3	12-15	15.XI.2012	25.III.2013	10	20.IV.2013	5	50

Cədvəl 2. *P. henryana* növünün birinci vegetasiya ilində əsas zoğunun inkişaf dinamikası (sm)

Aprel		May		İyun		İyul		Avqust		Sentyabr		Oktyabr		Noyabr	
aylıq	ümumi	aylıq	ümumi	aylıq	ümumi	aylıq	ümumi	aylıq	ümumi	aylıq	ümumi	aylıq	ümumi	aylıq	ümumi
5.0±0.5	5.0±0.5	15.0±2.0	20.0±2.0	35.0±3.0	55.0±3.0	40.0±2.0	95.0±2.0	20.0±1.0	115.0±1.0	30.0±2.0	145.0±2.0	10.0±1.5	155.0±1.5	3.0±0.5	155.0±1.5

Cədvəl 3. *P. henryana* növünün fenoloji müşahidələri

Müşahidə illəri	Tumurcuqların oyanması	Kütləvi yarpaqlama	Çiçəkləmə			Gilələrin yetişməsi		Yarpaqların tökülməsi			vegetasiya müddəti (gün)
			başlama	son	başlama	son	başlama	son	başlama	son	
2013	15.04	20.05	15.06	30.06	15	10.07	10.09	01.10	07.10	12.10	177
2014	13.04	18.05	10.06	25.06	15	06.07	05.09	07.10	12.10	25.10	188
2015	12.04	18.05	08.06	20.06	12	30.06	25.08	30.09	05.10	15.10	183

Tədqiqat işləri növün eyni ərazidə və bütün aqrotexniki tədbirlərin eyni tətbiq edildiyi 3 müxtəlif bitkisi üzərində aparılmışdır. Ölçmələr isə hər ayın son günlərində yerinə yetirilmişdir. Bitkilərdə tumurcuqların oyanması aprel ayının ortalarına təsadüf etsə də, həmin ayda böyümə çox zəif getmişdir. Tumurcuqların nisbətən gec açılmasını və aprel ayında böyümə sürətinin aşağı olmasını növün istisevən olması ilə izah edə bilərik. Sonrakı aylarda bizim bu mülahizəmiz özünü doğruldur. Belə ki, may, iyun, iyul aylarında əsas zoğun daha intensiv böyüməsini müşahidə etdik. Avqust ayında böyümə sürətinin bir əqədər azalması, bitkinin nisbi sakitlik dövrünə keçməsi ilə əlaqədardır.

Bir vegetasiya dövründə əsas zoğun kifayət qədər (155 sm) böyüməsi belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, Henri Qızüzümü Abşeronun quru-subtropik iqliminə davam gətirir.

Yaşlı fərdlər üzərindəki fenoloji müşahidələrimiz də bir daha göstərir ki, növ Abşeronun şaquli yaşıllaşdırılmasında müvəffəqiyyətlə tətbiq oluna bilər. Fenoloji müşahidələrin nəticələri 3 sayılı cədvəldə verilir.

Cədvəl 3-dən göründüyü kimi, Henri Qızüzümü Abşeron şəraitində aprelin ikinci on günlüyündə vegetasiyaya başlamaqla 180 gündən artıq bir müddətdə öz vegetasiyasını davam etdirir.

Fenoloji müşahidələr zamanı bir sıra xüsusiyyətləri də vizual müşahidə etdik. Belə ki, bitkinin yarpaqları yaz-yay aylarında aşıq-yaşıl rəngdə olmasına baxmayaraq, payız aylarına doğru qeyri-adi qızılı-sarı rəngə boyanmaqla effektiv dekorativ görkəm alır. Bundan əlavə tədqiqatlar dövründə bitki üzərində heç bir xəstəlik və ziyanverici əlamətləri müşahidə olunmamışdır. Bütün bunlar isə

dekorativ bağçılıqda becərilmə və istifadə baxımından müsbət keyfiyyət hesab olunur.

Beləliklə, Henri qızüzümünün Abşeronda introduksiyasının ilkin nəticələri növün bu zonanın dekorativ bağçılıq sahəsində şaquli yaşıllaşdırma elementi kimi istifadəsini tövsiyə etməyə əsas verir.

ƏDƏBİYYAT

Mehraliyev A.D. (2006) Abşeron şəraitində lianların çoxaldılma üsulları və ilkin becərilmə aqrotexniki. *Bitkilərin introduksiyası və iqlimləşdirilməsi. MNB-nin əsərləri*, VI: 261-270.

Mehraliyev A.D. (2007) Bəzi qızüzümü növlərinin Abşeron şəraitində becərilmə qaydaları və yaşıllaşdırmada istifadəsi. *AMEA-nın Botanika İnstitutunun elmi əsərləri*, 2: 14-17 s.

Александрова М.С., Булыгин Н.Е., Ворошилов В.Н., Карпионов Р.А., Плотникова Л.С. (1975) Методика фенологических наблюдений в ботанических садах СССР. М.: ГБС АН СССР, 27 с.

Черепанов С.К. (1995) Сосудистые растения России и сопредельных государств (в пределах бывшего СССР). СПб: Мир и семья, 992 с.

Молчанов А.А., Смирнов Б.В. (1967) Методики изучения прироста древесных растений. М.: Наука, 99 с.

Осипова Н.В. (1989) Лианы. Справочное пособие. М.: Лесн. пром., 159 с.

Хромова Т.В. (1980) Методические указания по размножению интродуцированных древесных растений черенками. М.: 45 с.

**Изучение Биоэкологических Особенности И Интродукция Девичьего Винограда Генри
(*Parthenocissus henryana* (Hemsl., Dills Et Gilg.) На Апшероне**

А.Д. Мехралыев

Центральный ботанический сад НАНА

В статье приводятся биоэкологические особенности, агротехника выращивания и способы использования в ландшафтном дизайне одного из редко применяемых в декоративном садоводстве видов девичьего винограда Генри рода Девичий виноград в условиях Апшерона.

Ключевые слова: *Parthenocissus henryana*, биоэкологические особенности, интродукция, фенология

**The Study Of the Bioecological Features And Introduction Of
Parthenocissus henryana (Hemsl., Dills Et Gilg.) In Absheron**

A.D. Mehraliyev

Central Botanical Garden, ANAS

The article presents the bioecological characteristics, agrotechnics of the cultivation and the usage methods in the landscape design of parthenocissus species Henry of the Parthenocissus genus, rarely used in ornamental horticulture under Absheron conditions.

Key words: *Parthenocissus henryana*, bioecological features, introduction, phenology